

Nr 214

Av herr **Edberg**, *angående upplösande av det organisatoriska sambandet mellan staten och kyrkan.*

I § 2 regeringsformen föreskrives: "Konungen skall alltid vara av den rena evangeliska läran, sådan som den uti den oförändrade Augsburgiska bekännelsen samt Uppsala mötes beslut antagen och förklarad är."

Professor Robert Malmgren framhåller i sina kommentarer till Sveriges grundlagar: "RF har sålunda icke nöjt sig med att proklamera den evangelisk-lutherska kristendomsuppfattningen som den religion, vilken svensk Konung måste bekänna och vilket därmed är 'statsreligion', den har också angivit de urkunder efter vilka man har att avgöra, vad som är ren evangelisk lära."

Det bör anmärkas, att de i RF åberopade urkunderna också inkluderar andra bekännelseskrifter. Uppsala mötes beslut åberopar sålunda de apostoliska, nicenska och athanasianska bekännelserna. En uppräknning av dem har därför icke behövt ske också i RF.

Professor Malmgren anför vidare: "Genom att Konungen måste bekänna den rena evangeliska läran, bliva bekännelseskriaternas regler om förhållandet mellan stat och kyrka (det världsliga och andliga regementet) tillika en del av svensk rätt."

De i RF direkt eller indirekt åberopade bekännelseskrifterna kompletteras sedan enligt kyrkolagen med den augsburgiska bekännelsens försvar, Schmalkaldiska artiklarna, Luthers båda katekeser och konkordieformeln som normer för avgörande av vad som är "den rätta kristliga läran".

*

Den svenska kyrkan är en bekännelsekyrka — en kyrka utan en bekännelse vore ju också en självmotsägelse. Genom att kyrkans bekännelseurkunder angivits i RF och bekännelsen till dem uppställts som ett kompetenskrav för statschefen har den bekännelsevariant inom kristendomen, som den svenska kyrkan representerar, fastslagits som "statsreligion". Omvänt har staten därmed också givit speciell auktorisation åt denna bekännelsevariant. Därmed är den legala grunden för det organisatoriska sambandet mellan staten och kyrkan given.

Den historiska bakgrunden får sökas i reformationen. Statskyrkotankens

idé var det instrument som reformationen ansåg sig behöva för att hävda den kyrkliga enheten, vilket under reformationens första århundraden var liktydigt med att hävda sig mot trycket från den internationella påvekyrkan. Statsmaktens intressen sammanföll med reformationens, ehuru utgångspunkterna var väsentligen andra. Den grund för sambandet mellan kyrka och stat, som lades genom Uppsala mötes beslut, befastes ytterligare genom 1686 års kyrkolag.

Statskyrkotanken förutsätter kyrklig enhet. I det stycket har likväl den faktiska samhällsverkligheten avgörande ändrats, främst under det senaste århundradet. De djupgående väckelserörelserna vid mitten av 1800-talet, som krävde friare former och som i opposition mot kyrkan grundade nya samfund, sprängde den kyrkliga enheten. Andra mera avvikande meningsriktningar har sedermera trätt in med nya samfundsbildningar. Samtidigt har såväl bland medborgarna som i fråga om statsmakten en stark sekularisering ägt rum.

Denna utveckling har kommit den statliga auktorisationen av en viss be-känneform att framstå som en kvarleva från en gången tids betraktelse-sätt. Statskyrkosystemet ter sig oförenligt med en konsekvent genomförd religionsfrihet.

*

Frågan om upphävande av det organisatoriska sambandet mellan stat och kyrka har vid upprepade tillfällen förts inför riksdagen. Erinras må sålunda om 1909 och 1918 års motioner med yrkanden om utredning av frågan om en upplösning av sambandet mellan kyrkan och staten. I båda fallen bifölls yrkandena av andra kammaren men fälldes av första.

Ungefär samtidigt togs också frågan upp inför allmänna kyrkomötet, där herr Waldenström 1908, 1909 och 1910 motionerade om kyrkans skiljande från staten med den motiveringen att den socialpolitiska utvecklingen går i riktning mot att kyrkan förr eller senare måste skiljas från staten och att kyrkans beroende av staten är onaturligt och i längden väsentligen hinderligt för kyrkans egen utveckling. Motionerna avslogs varje gång av kyrkomötet.

1950 togs frågan på nytt upp i riksdagen, denna gång genom en motion av herr Nerman i första och herr Malmborg i andra kammaren med förslag om utredning om statskyrkosystemets avskaffande samt en motion av herr Johnsson i Stockholm med förslag om en undersökning utifrån såväl statliga som kyrkliga synpunkter huruvida en helt ny reglering av förhållandet mellan stat och kyrka vore möjlig och önskvärd. Riksdagen avvisade förslagen. De särskilda utskotten motiverade sina avslagsyrkanden med en hänvisning till den pågående behandlingen av dissenterlagkommitténs betänkande. Innan detta blivit föremål för slutlig prövning ansågs det olämpligt att igängsätta en ny utredning, som med nödvändighet måste bli synnerligen omfattande och tidsödande. Andra kammarens särskilda utskott förklarade emellertid i principfrågan: "Säkerligen råder inom vida kretsar

både utom och inom kyrkan en önskan, att förhållandet mellan staten och kyrkan måtte tagas under omprövning, så att fördelarna av det nuvarande systemet kunde vägas mot nackdelarna.”

I samband med behandlingen av propositionen om en ny religionsfrihetslag vid 1951 års riksdag yrkade herr Ståhl i en motion att riksdagen måtte avslå propositionen och i stället anhålla om en ny, allsidig och förutsättningslös utredning med sikte på skilsmässa mellan stat och kyrka under former, som vore betryggande för de svenska kyrkosamfundens fortbestånd och utveckling. Riksdagen biföll i allt väsentligt propositionen.

Vid 1955 års riksdag motionerade herrar Osvald och Weiland samt herrar Helén och Swedberg om en rådgivande folkomröstning angående ett lösande av de organisatoriska banden mellan kyrka och stat under betingelser som vore betryggande för kyrklig verksamhet och kristet kulturliv. Konstitutionsutskottet avstyrkte med hänvisning till att en folkomröstningsfråga måste vara så grundligt utredd att frågeställningarna kunde klart preciseras: ”För att den enskilde röstande skall kunna taga ställning till huvudfrågan måste beträffande vart och ett av de talrika i denna ingående spörsmålen de beräkneliga konsekvenserna av en skilsmässa emellan kyrka och stat åtminstone i sina huvuddrag klart redovisas . . . Det klarläggande, som bör ske, måste för att kunna läggas till grund för en objektiv upplysning vid en folkomröstning bygga på en föregående utredning.” Riksdagen följde utskottet.

*

Av denna summariska redogörelse framgår sålunda

att andra kammaren vid två tidigare tillfällen — 1909 och 1918 — bifallit yrkanden om utredning av frågan om en upplösning av de organisatoriska banden mellan stat och kyrka — att förslagen föll berodde på att kamrarna stannade vid skiljaktiga beslut,

att avstyrkandet av 1950 års motioner motiverades med olämpligheten av att igångsätta en ny utredning i avvaktan på dissenterlagkommitténs förslag men att andra kammarens särskilda utskott i principfrågan utgick från att det inom vida kretsar rådde en önskan att förhållandet mellan stat och kyrka måtte tas under omprövning,

att avslaget på 1955 års motion om en folkomröstning i frågan motiverades med att en folkomröstning i en fråga av denna komplicerade karaktär måste bygga på en föregående utredning.

Motionären tror i likhet med andra kammarens särskilda utskott av 1950 att vida kretsar i vårt land önskar en utredning om förhållandet mellan stat och kyrka; de senaste årens livaktiga diskussion kring hithörande problem har stärkt denna övertygelse.

Den nya religionsfrihetslagen kan ej som 1950 och 1951 utgöra ett hinder för utredning av det stora problemkomplexet. Denna lag har nu varit i kraft

i fem år, och dess verkningar har hunnit bedömas — och har f. ö. bedömts olika. Den nya lagen betydde ett steg framåt på religionsfrihetens väg men utgjorde inget slutmål.

Motionären tar fasta på konstitutionsutskottets uttalande 1955 att om en fråga som denna skall läggas under medborgarnas bedömning i en folkomröstning bör den vara så utredd, att de beräkneliga konsekvenserna kan redovisas.

Motionären finner att stunden nu bör vara inne för en sådan utredning, som den ena av riksdagens kamrar vid två tidigare tillfällen uttalat sig för.

*

Då undertecknad nu påyrkar en sådan utredning utgår jag från följande principiella resonemang:

Det måste ur trosfrihetens synpunkt te sig stötande att staten genom sin auktorisation åt en viss bekännelseform tar ställning i så ömtåliga och djupt personliga frågor som de religiösa. Tro och tänkande ligger utanför statsmaktens kompetens.

Helt oförenligt med religionsfrihetens idé ter det sig att staten genom att föreskriva i princip obligatorisk anslutning från födseln till ett bestämt samfund med en bestämd bekännelse föregriper det ställningstagande i livsåskådningsfrågorna, som måste vara den mögne medborgarens sak att ta.

När olika livsåskådningsriktningar ute i samfundslivet bryts mot varandra är det ett demokratiskt fundamentalkrav att dessa riktningar blir lika ställda inför medborgarna. Detta fundamentalkrav kan icke tillgodoses på annat sätt än att statsmakt och kyrkoväsen skiljes åt.

I detta sammanhang må erinras om ett ofta citerat uttalande av Immanuel Kant: "Då även kyrkoväsendet, vilket sorgfälligt måste skiljas från religionen, vilken såsom inre sinnesbeskaffenhet ligger alldeles utanför den borgerliga maktens verkningskrets . . . blir ett verkligt behov för staten . . . så har väl staten icke rätt . . . att inrätta kyrkoväsendet efter eget skön, såsom tyckes den fördelaktigast, och att föreskriva eller ålägga sina invånare en viss tros bekännelse eller former för gudstjänsten, ty den saken måste helt överlämnas åt de lärare och ledare, som de (medborgarna) själva valt sig. Statens rätt inskränker sig här till den negativa att hålla borta sådant inflytande av de offentliga lärarna på det *synliga* politiska livet, som kunde vara menligt för det offentliga lugnet . . . Vad emellertid angår kostnaderna för kyrkoväsendets underhåll, så kunna dessa av alldeles samma anledning icke påbörjas staten, utan den del av folket, som bekänner sig till den ena eller andra läran, dvs. de måste utgöra en församlingsangelägenhet."

*

Den principiella syn som motionären anlagt på problemet stat och trosamfund innebär givetvis ingen undervärdering av den kulturgärning som den svenska kyrkan utfört i vårt land. Ännu överflödigare torde vara att betona, att det principiella resonemanget är förenat med respekt för varje uppriktig och inlevd religiositet.

Religion och kyrkoform är ju icke identiska begrepp. Redan Immanuel Kant var angelägen att sorgfälligt skilja mellan religionen som en inre sinnesbeskaffenhet och kyrkoväsendet. Samhället blir givetvis icke mindre religiöst genom att staten avklädes sin bekännelseskrud. En känd svensk kyrkoman, herr Harald Hallén, må i detta sammanhang citeras: "Det är naturligtvis fel att tro, som somliga göra, att statskyrkans avskaffande skulle betyda detsamma som att ställa religionen på avskrivning . . . Det är klart att religionen lever sitt liv oberoende av de yttre arbetsformer, vartill den har att anknyta." Från andra håll har den uppfattningen framförts att en från statsmakten skild kyrka skulle medföra en ökad andlig livaktighet i landet. P. P. Waldenströms förmodan att kyrkans sammanlänkning med staten i längden måste bli mest hinderlig för kyrkan själv har sannolikt starkt fog för sig.

I uppfattningen att ett konsekvent hävdande av trosfrihetens princip måste leda till en skilsmässa mellan stat och kyrka förenas företrädare för frikyrkorna och profana humanister. Även inom kyrkan själv har röster höjts för en omprövning. I en uppmärksammat artikel i Karlstads stiftsblad frågade nyligen komminister Gösta Rudérus om kyrkan kan hålla på med att vara svenska folkets ceremonimästare eller om det inte vore dags att "få innehållet i formen tillbaka"; om kyrkan prövade om kunde det hända att den bleve stående där med de få, "men så hade den dock gjort något ordentligt och riktigt med dem". Uttalandet är intressant ur den synpunkten, att i samma stund kyrkan ställer krav på allvarlig övertygelse och personligt avgörande — vilket för varje religion borde vara den självklara grunden — måste den avböja förmånen att vara en statsprivilegierad kyrka, i vilken alla medborgare föds in. Fritt inträde och ett klart uttalat uppriktighetskrav går icke att förena med fastnitningen vid en sekulariserad statsmakt.

*

En utredning om en upplösning av de organisatoriska banden mellan stat och kyrka måste givetvis beröra alla i problemkomplexet ingående spörsmål. Hit hör bl. a. frågan om äganderätten till och vården om kyrkobyggnaderna, allmänna kyrkofondens ställning, prästutbildningen och den teologiska forskningen, kyrkans beskattningsrätt, äktenskapsregistreringen, vigselrätten och folkbokföringen samt bekännelsetillhörigheten som kompetenskrav i regeringsformen.

Med den motivering som i det föregående anförts hemställes,

att riksdagen måtte besluta att i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om en allsidig utredning om formerna för och de överblickbara följderna av ett upplösande av det organisatoriska sambandet mellan staten och kyrkan.

Stockholm den 26 januari 1956

Rolf Edberg